

3. First year medical student stress and coping in a problem-based medical curriculum / K.J. Moffat, A. Mc Connachie, S. Ross, J.M. Morrison // Medical Education. – 2004. – № 38 (5). – P. 482-491.
4. How to handle a phase of transition? Perceptions of stress and support in first-year medical students. A comparison between a reformed track and traditional track at the Charite, Berlin / C. Kiessling, B. Schubert, D. Scheffner, W. Burger // Medical Education. – 2004. – № 38 (5). – P. 504-509.

Анотація

Українській вищій педагогічній школі слід приділяти увагу досвіду психологічного супроводу студентів починаючи від ініціального періоду з урахуванням світових стандартів у сфері психологічного здоров'я задля покращення їх адаптації до навчального середовища. Спрямована дана діяльність може бути на діагностику стресу та біхевіорального благополуччя молоді і корекцію функціонального стану та біхевіорального статусу.

Аннотация

Украинской высшей педагогической школе следует уделять внимание опыту психологического сопровождения студентов, начиная с инициального периода с учетом мировых стандартов в сфере психологического здоровья с целью улучшения их адаптации к учебной среде. Направление данной деятельности может быть на диагностику стресса и бихевиорального благополучия молодежи, а также коррекцию функционального состояния и бихевиорального статуса.

Summary

It follows to spare attention of experience of psychological accompaniment of students of Ukrainian pedagogical universities, beginning from an initial period taking into account world standards in the field of psychological health, for the sake of improvement of their adaptation to the educational environment. Directed this activity can be on diagnostics of stress and bichevioral prosperity of young people and correction of the functional state and bichevioral status.

Подано до редакції 13.12.2009 р.

□ 2009

Котикова О.М.

КОМПОНЕНТИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Динамізм і змінюваність сучасного життя висуває перед педагогічною наукою якісно нові вимоги до підготовки спеціалістів усіх рівнів. Ключовим поняттям оновлення педагогічного мислення виступає сьогодні принцип гуманітаризації освіти. Один із найважливіших напрямів його реалізації – підвищення статусу гуманітарного знання, призованого відігравати морально стабілізуючу роль у суспільстві.

Аналіз теоретичних досліджень, сучасного педагогічного досвіду дозволяє припустити, що значною мірою рішення задач гуманітарної підготовки спеціаліста залежить від психолого-педагогічної складової професійної підготовки. Особлива роль психолого-педагогічних дисциплін в гуманітарній підготовці зумовлена тим, що вони: відповідають принципу доміанти в організації навчання, надають можливість цілісного, а не „часткового” впливу на особистість, створюють кращі умови для емоційно-образного осягнення гуманітарного знання, активізації пізнавальних зусиль студентів; при настановленні на тривалу взаємодію і співробітництво суб'єктів навчального процесу сприяє встановленню сприятливого психологічного клімату на занятті, ситуації повноцінного спілкування. Компетентність у спілкуванні не лише сприяє полегшенню адаптації студентів до умов навчання у вищій школі, а і забезпечує успішність і результативність майбутньої професійної діяльності. Протягом навчання у ВНЗ майбутні юристи повинні набути навичок і вмінь роботи з людьми, набути професійної комунікативної компетентності в процесі психолого-педагогічної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Сьогодні розвиток компетентності у спілкуванні успішно вирішується в рамках СПТ. У вітчизняній психології він докладно розглянутий у роботах Г.М.Андреевої, Н.М.Богомолової, О.О.Бодальова, Донцова О.І., Ю.М.Ємельянова, Г.С.Золотнякової, О.Г.Ковальова, Х.Міккіна, Л.А.Петровської, А.У.Хараша, Т.С.Яценко та ін. Поєднуючи елементи реального і лабораторного експерименту, СПТ виступають ефективним засобом психологічного впливу, що дозволяє вирішувати широке коло завдань у галузі компетентності у спілкуванні [1].

На даному етапі студенти вивчають загальнообов'язковий курс “Психологія та педагогіка”. Припускається, що результат опанування майбутніми правознавцями цієї дисципліни набуде ознак практичної професійної зорієнтованості за умови запровадження соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на формування комунікативної компетентності студентів.

Формулювання цілей статті... Мета статті: проаналізувати теоретичні засади та результати формування комунікативної компетентності майбутніх юристів у процесі соціально-психологічного тренінгу (СПТ).

Виклад основного матеріалу дослідження... СПТ ми розглядаємо як сукупність активних методів групової психологічної роботи, спрямованих на розвиток компетентності учасників групи у спілкуванні. У найзагальнішому вигляді мета СПТ конкретизується у таких задачах: оволодіння психологічними знаннями; формування вмінь і навичок у галузі спілкування; корекція, формування та розвиток настановлень, необхідних для успішного спілкування; розвиток здатності адекватного і повного пізнання себе та інших людей; корекція та розвиток системи стосунків особистості [2, с. 709]. Ці вміння зумовлюють комунікативну компетентність особистості.

В межах компетентнісного підходу власне компетенції розглядаються як інтегральні конструкти, які складаються зі знань, умінь, навичок, здібностей до діяльності, досвіду та ціннісно-мотиваційних компонентів, значною мірою адекватних майбутнім професійним діям та формам поведінки, вони органічно включені у професійно значущі ситуації, в контекст майбутньої професії.

У процесі СПТ учасники мають можливість підвищити свою соціально-психологічну компетентність. Соціально-психологічна компетентність розглядається як здатність особистості ефективно взаємодіяти в системі міжособистісних стосунків, а саме: уміння орієнтуватися у соціальних ситуаціях, вміння правильно визначити особистісні особливості та емоційні стани інших людей, уміння обирати адекватні способи поведінки з ними і реалізовувати їх у процесі взаємодії [3, с. 726]. Особливу роль мають уміння поставити себе на місце іншого, здатність до емпатії та рефлексії. Компетентність у спілкуванні, що формується у процесі СПТ, ми будемо розглядати, спираючись на теоретичні розробки спеціалістів у цій галузі: як складне утворення, в яке входять знання, соціальні настановлення, уміння і досвід в галузі міжособистісного спілкування [1]; як систему внутрішніх засобів регуляції комунікативних дій [4]; як зорієнтованість у спілкуванні, заснована на знаннях та чуттєвому досвіді індивіда, а також вільному володінні засобами спілкування [5]. В.Л.Захаров і Ю.Ю.Хряцова вибудовують фактори компетентності у спілкуванні таким чином: знання у галузі психології особистості, групи, спілкування; вміння та навички спілкування; корекція та розвиток настановлень, необхідних для успішного спілкування; здатність адекватно і повно сприймати і оцінювати себе та інших людей, а також стосунки, що складаються між людьми; корекція та розвиток системи стосунків особистості [6].

Таким чином, до складу компетентності входять когнітивні (зорієнтованість, психологічні знання та перцептивні здібності), виконавські (вміння та навички) і емоційні (соціальні настановлення, досвід, система відношень особистості) компоненти.

Спираючись на вищезгадані підходи, ми будемо розглядати компетентність у спілкуванні як складне утворення, яке включає пізнавальний, емоційний і поведінковий компоненти.

На сьогодні в СПТ найбільш проробленим у теоретичному і прикладному плані є пізнавальний компонент. Важливим пізнавальним елементом компетентності у спілкуванні Ю.М.Ємельянов вважає зорієнтованість у різних ситуаціях спілкування, їх об'єктивне витлумачення на основі розуміння її параметрів [5]. Діагностика перцептивних утворень була основною сферою завдань перцептивно-зорієнтованого тренінгу Л.А.Петровської. До них вона віднесла пізнання себе, партнерів по спілкуванню, динаміку міжособистісних стосунків і ситуації в цілому [1]; Ю.М.Жуков, розглядаючи пізнавальний компонент як орієнтувальну частину компетентності у спілкуванні, виокремлював у ній інтерпретацію комунікативної ситуації і перцептивну складову [4]; В.О.Лабунська визначила пізнавальний компонент як здатність, що формується у спілкуванні і забезпечує можливість адекватного відображення психологічних станів людини, її властивостей, здатність передбачувати свої впливи на цю людину [7].

Таким чином, розвиток пізнавального компонента ("відображення") можна розглядати, насамперед, як поглиблення самопізнання і пізнання партнерів у спілкуванні, а також необхідні знання, що стосуються психології спілкування у всій різноманітності його форм і ситуацій. Компетентність у "поводженні", тобто поведінковий компонент компетентності у спілкуванні насамперед включає вільне володіння вербальними і невербальними засобами соціальної поведінки [5]. До них відноситься звукова мова з використанням численних фонетичних і невербальних компонентів, письмова мова і власне невербальні засоби (такі, як поза, аранжування простору і т. ін.). Говорячи про комунікативні вміння, Ю.М.Жуков та інші позначають їх як своєрідний операційний репертуар. Його параметрами виступають широта операційного діапазону як кількість використовуваних комунікативних технік, адекватність використовуваного технічного прийому [4].

Нерідко таку частину компетентності позначають поняттям "техніка спілкування". Техніка спілкування є важливим елементом професійної діяльності, зорієнтованої на спілкування. Це, насамперед, співвідноситься з

виконанням соціальних ролей [8]. Поведінковий компонент компетентності у спілкуванні, таким чином, полягає в умінні ефективно використовувати різноманітні засоби спілкування.

Найчастіше у різних СПТ розвиток емоційної сфери учасників виступає вторинною задачею і розглядається як вимога вирішення основної – розвитку пізнавальної чи поведінкової сфер. Залучення емоційної сфери розглядається як обслуговування інтелектуально-аналітичного процесу [1]. Тому емоційний компонент вивчений у СПТ набагато менше, ніж два попередніх, хоча, на думку Б.Ф.Ломова, це найважливіша і складна складова [9].

У цю сферу насамперед входить емоційний досвід спілкування. Неприємний минулий досвід може значно дезорганізувати процес спілкування. На думку Е.Берна, саме завдяки досвіду у людини формуються настановлення у спілкуванні, психологічні позиції: „якщо не втручаються які-небудь важливі обставини, то людина найчастіше усе життя зайнята зміцненням своєї позиції і боротьбою із ситуаціями, що їй загрожують [10, с. 207]. Таким чином, розвиток емоційного компонента компетентності у спілкуванні передбачає набуття нового емоційного досвіду на основі сильних переживань, який би значно відрізнявся від попереднього. Як наслідок: чим багатший і різноманітніший досвід спілкування людини, чим більше він диференційований у залежності від різних форм спілкування, тим адекватнішим буде і сприйняття, і поведінка людини у спілкуванні. Досвід переживань учасників СПТ, отриманий у результаті роботи, виступає важливою складовою цілої низки ефектів: децентрації, розвитку гуманістичного настановлення, підвищення соціально-психологічної активності, усвідомлення спілкування як самостійної цінності [11].

Другим важливим елементом емоційного компоненту виступає така характеристика, як самоствавлення. Особливості внутрішньої динаміки самосвідомості, структура і специфіка ставлення особистості до власного „Я” справляють регулюючий вплив практично на усі аспекти людської поведінки, відіграючи дуже важливу роль у встановленні міжособистісних стосунків [12; 13].

Ще одним суттєвим елементом виступає емоційне налаштування людини на спілкування, що виявляється у спрямованості на партнера, своєрідній психологічній “зверненості” до нього. Без цього повноцінне спілкування неможливе. “Надзавданням” будь-якого СПТ має бути, насамперед, пробудження інтересу до іншої людини. Серед форм прояву такого гуманістичного настановлення на партнера виокремлюють почуття теплоти, близькості, приязності, а також велику терпимість до психологічної своєрідності іншої людини, меншу категоричність [1].

Надалі структуру компетентності у спілкуванні необхідно заповнити змістом, що стосується спілкування у вузькому смислі цього слова, виокремити і описати найсуттєвіші його характеристики. Використовуючи підхід М.С.Кагана та О.М.Еткінда [14], якими у загальній структурі спілкування “суб’єкт-суб’єкт” були визначені чотири можливі “функціональні ситуації”: управління, комунікація, обслуговування і власне спілкування, зазначимо, що для майбутніх юристів необхідно володіти цими всіма чотирма видами людських контактів, проте завданням пропонованого нами СПТ виступає власне спілкування. Необхідно визначитись із тим, якими мають бути знання, що повинні вміти учасники СПТ і якого досвіду має набути “компетентна у спілкуванні” людина. Для цього було вирішено поділити очікуваний після формування досвід на три блоки: пізнавальний, поведінковий та емоційний.

До пізнавального блоку, на наш погляд, слід включити насамперед знання людини про саму себе не тільки з точки зору виконуваних соціальних ролей, а як суб’єкта спілкування. Ймовірно, що пізнання себе як суб’єкта має відрізнитися від пізнання себе як об’єкта. Розуміння і усвідомлення себе як суб’єкта, який постійно змінюється, унікального, вихід за рамки звичної “Я-концепції”, відкриття своїх можливостей, – у такому напрямку може розвиватися суб’єктне самопізнання. Так само це стосується і пізнання партнера по спілкуванню, коли головне – побачити в іншому іншого як можливість існування іншої “суб’єктивної реальності”. Взаєморозуміння при цьому будується не на раціональному, а на емоційному розумінні, співпереживанні. Це також можна розглядати як творчість у спілкуванні.

У поведінковому блоці найважливішим є, як вже було зазначено у роботах А.У.Хараша, такий спосіб поведінки, як саморозкриття. Цьому є чимало підтверджень і у зарубіжній літературі [15; 16]. При саморозкритті людина йде на ризик бути самою собою, без “машкари”, не прагне виглядати краще чи гірше, аніж вона є. Відкритість має бути по типу “тут і зараз”, тобто що людина відчуває або думає на даний момент. Через те, що спілкування – це не тільки мовленнєвий контакт, велике значення має володіння невербальними “мовами спілкування”.

Що стосується емоційного блоку, то тут, окрім позитивного самоствавлення у цілому велике значення має таке його правило, яке В.Франкл пропонував розглядати як любов до себе [17]. Слід зазначити, що “самоприйняття” не тотожне “самооцінці”, яку розглядають як ставлення до себе як носія певних властивостей і достоїнств (чеснот), котре базується на порівнянні своїх досягнень із досягненнями інших людей. Самоприйняття ж полягає у прийнятті себе у цілому, незалежно від своїх властивостей і чеснот [18]. Відсутність самоприйняття,

на думку К.Роджерса, є глибинною причиною порушення спілкування індивіда, що приводить його до самотності: "Самотня людина впевнена, що ніхто не зможе зрозуміти і прийняти її внутрішнє "Я" і полюбити її дивну і суперечливу сутність, котру вона старанно від усіх приховує" [19, с. 121]. Основою розвитку самоприйняття є досвід емоційно позитивного спілкування, тобто прийняття себе можливе лише через досвід прийняття себе іншими [20].

Безумовно, у реальній практиці людського спілкування усі ці виокремлені характеристики тісно взаємопов'язані. Так, без саморозкриття людини неможливо її глибинне самопізнання. Втім, без самоприйняття саморозкриття пов'язане із значними труднощами. Водночас сам процес самоприйняття включає, насамперед, самопізнання.

Пізнавальний, поведінковий та емоційний блоки компетентності у спілкуванні розглядалися нами як компоненти комунікативної компетентності майбутніх юристів, на основі яких було розроблено критерії та рівні сформованості комунікативної компетентності, принципи та методика проведення СПТ, діагностичний інструментарій та з'ясовано вплив результатів тренінгу на мотивацію поглиблення психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів і на підвищення адаптації до навчання у нових умовах, що відображено нами у попередніх публікаціях [21; 22]. Результати формування компонентів комунікативної компетентності майбутніх юристів подані у таблиці 1.

Таблиця 1

Очікування щодо результатів тренінгу та оцінка його впливу за самозвітами

	до тренінгу	після тренінгу
Пізнавальний компонент	15,2%	29%
Емоційний компонент	15,2%	31%
Поведінковий компонент	66,6%	40%

Перевірку значущості розбіжностей відсоткового розподілу ми здійснювали за показником "Х квадрат". Практично статистично значущими (значення "Х квадрат" = 39,8 з можливістю похибки 0,01 за таблицею це – 9,210, отже $39,8 > 9,210$) виявилися розбіжності у пізнавальному, емоційному та поведінковому компонентах комунікативної компетентності, що були очікувані студентами до тренінгу порівняно із аналогічними параметрами після тренінгу за самозвітами учасників.

Висновки... Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки.

1. Розвиток комунікативної компетентності юристів як складової психолого-педагогічної компетенції в умовах класичних та непрофільних університетів значно посилює практичну зорієнтованість психолого-педагогічної підготовки.

2. У процесі СПТ комунікативної компетентності були реалізовані такі завдання: оволодіння психологічними знаннями; формування вмінь і навичок у галузі спілкування; корекція, формування та розвиток настановлень, необхідних для успішного спілкування; розвиток здатності адекватного і повного пізнання себе та інших людей; корекція та розвиток системи стосунків особистості, а також розширення репертуару рольової поведінки.

3. Результатами СПТ виступили: сформованість пізнавального, емоційного та поведінкового блоків комунікативної компетентності. Критеріями сформованості пізнавального блоку виступили: розвиток уявлень про себе та інших як суб'єктів спілкування та як носіїв певної соціальної ролі, зорієнтованість у ситуації спілкування, здатність до прогнозування спілкування; емоційного блоку – самоприйняття, досвід емоційно позитивного спілкування, прийняття себе через прийняття себе іншими; поведінкового – саморозкриття, відкритість новому досвіду спілкування, розвиток умінь в галузі вербальних і невербальних засобів спілкування.

4. З'ясовано, що в результаті тренінгу підтвердилися очікування студентів щодо практичної зорієнтованості тренінгу, оскільки поведінковий компонент компетентності переважав порівняно із пізнавальним і емоційним.

5. Методика формування комунікативної компетентності майбутніх юристів у процесі СПТ є ефективною і сприяє актуалізації індивідуального досвіду як чинника професійно-особистісного становлення майбутніх юристів відповідно до концепції автора про реалізацію психолого-педагогічної підготовки на основі навчання через практику; спрямованою як на розвиток індивідуальності, самоусвідомлення і самопізнання студентами своєї особистості, в тому числі і як майбутнього юриста, а також на гармонізацію міжособистісної взаємодії.

Література

- Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг/ Л.А.Петровская – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
- Словарь практического психолога [сост. С.Ю.Головин]. – Минск: Харвест, 1997. – 800 с., С.709.

3. Психолого-педагогический словарь [авт.- сост. Е.С. Рапацевич] – Минск: „Сов рем слово“. 2006. – 928 с., с.726.
4. Жуков Ю.М. Диагностика и развитие компетентности в общении / Жуков Ю.М., Петровская Л.А., Растенников П.В. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 104 с.
5. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю.Н.Емельянов – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 167с.
6. Захаров В.П. Социально-психологический тренинг: [учебное пособие] / Захаров В.П., Хрящева Н.Ю. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. – 55 с.
7. Лабунская В.А. О структуре социально-перцептивной способности личности / В.А.Лабунская // Вопросы психологии межличностного познания и общения: сб. науч. тр. – Краснодар: Изд-во КГУ, 1983. – С.63-75.
8. Юрганов О.Б. Смотрясь, как в зеркало, в другого человека / О.Б.Юрганов – Минск.: Вышэйшая школа, 1977. – 192 с.
9. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф.Ломов – М.: Наука, 1984. – 444 с.
10. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений /Берн Е.; (пер. с англ. А.А.Грузберга) – СПб: Лениздат, 1992. – 400 с.
11. Петровская Л.А. Тренинг сензитивности как школа рефлексии / Л.А.Петровская // Психологические условия социального взаимодействия / Под ред. Х.Миккина, Ю.Орна. – Таллин: Изд-во ТГУ, 1983. – С.47-59.
12. Лабиринты одиночества: пер. с англ.. / [сост. общ. ред. и предисл. Н.Е.Покровского] – М.: Прогресс, 1989. – 624 с.
13. Петрушин С.В. Игротека для взрослых (200 упражнений СПТ): методические рекомендации / С.В.Петрушин – Москва-Казань: НМЦ, 1989. – 70 с.
14. Каган М.С. Общение как ценность и как творчество / М.С.Каган, А.М. Эткинд // Вопросы психологии. 1988. – № 4. – С.25-33.
15. Altman J. Social penetration: The development of interpersonal relationships / J.Altman, D.A. Taylor – N. Y., 1980. – P. 183-205.
16. Levin K. Field theory and social science / K.Levin – N. Y. 1964. – 346 p.17. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник:(пер. с англ. и нем. Д.А.Леонтьева, М.П.Папуша и В.Б.Эйдмана) / [общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д.А.Леонтьева] – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.: илл. – (Б-ка зарубежной психологии).
17. Гозман Л.Я. Психология эмоциональных отношений / Л.Я.Гозман – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 205 с.
18. Rogers C. Encounter groups /C.Rogers – London: Harmonds-Worth, 1975. – 174 p.
19. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского /М.М.Бахтин – М.: Советский писатель, 1962. – 363 с.
20. Котикова О.М. Соціальний інтелект як показник комунікативної компетентності майбутніх юристів / О.М.Котикова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць /Ред. кол. Н.В.Гузій (відповідальний редактор) та ін. – Вип. 10 (20). – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – С. 67-72;
21. Котикова О.М. Зміст та організаційні особливості проведення комунікативного тренінгу для студентів-правознавців / О.М.Котикова // Людинознавчі студії: Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Ред. кол. Т.Біленко (головний редактор), М.Чепіль та ін. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. – Випуск дев'ятнадцятий. Педагогіка. – С.182-196.

Анотація

У статті розглянуті проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх юристів та її складові, які виступили основою соціально-психологічного тренінгу як практико-зорієнтованої технології психолого-педагогічної підготовки студентів-правознавців.

Аннотация

В статье рассмотрены проблемы формирования коммуникативной компетентности будущих юристов и ее составные, которые выступили основой социально-психологического тренинга как практико-ориентированной технологии психолого-педагогической подготовки студентов-правоведов.

Summary

The article deals with the problem of the forming of the communicative competency of future lawyers and its components, which is a fundamentals of the psychological training as the practically-orientated technology of the psychological and pedagogical preparing of the future lawyers.

Подано до редакції 10.10.2009 р.